

Bibelns våldstexter i tider av krig

I denna artikel bidrar Joel Appelfeldt till samtalet om hur kristna kan förhålla sig till våldsutövning, särskilt då till militärt våld. Efter en kort framställning om olika kristna förhållningssätt fokuserar han på hur bibeltexter där våld framstår som legitimt har tolkats i historien och ger ett förslag på hur dessa kan tolkas idag.

Den kristna traditionen har ett ambivalent förhållande till våldsutövning. Kyrkans långa och brokiga historia inkluderar både öppet stöd för våldsutövning och radikalt pacifistiska hållningar. Idag har krigets verklighet kommit allt närmare Sverige genom Rysslands invasion av Ukraina, genom krigsflyktingar som alltjämt söker en fristad hos oss och genom vår nya ambition att gå med i Nato. Om man som kristen i Sverige kunnat ha en relativt oreflektad skepsis mot krig och våld så har den nya geopolitiska situationen utmanat många av oss att reflektera över vad vi verkligen tänker om ett kristet förhållande till våldsutövning.

K. G. Hammar: en pragmatisk kristen pacifist

K.G Hammar, som knappast är oreflektad på detta område, är ett exempel på hur dessa frågor har fått en ny aktualitet. Han som länge verkat och skrivit ur en tydligt pacifistisk hållning kunde inte fördöma reger-

”Den kristna traditionen har ett ambivalent förhållande till våldsutövning.”

ingens beslut i mars 2022 att skicka vapen till stöd för Ukrainas försvar mot Rysslands invasion. Han beskriver sig fortfarande som motståndare till svensk vapenexport men finner sig i denna situation villig att gå emot sina egna principer, även om han

fortfarande inte tror att våld leder till långsiktig fred. Hammars pragmatiska omvärdering exemplifierar hur en kristen hållning till våldsutövning är svårnavigerad även för någon som reflekterat mycket kring dessa frågor och har en tydlig hållning.

Patriarken Kirill: en kyrkledare som stöder ett anfälls-krig

Den ryskortodoxe patriarken Kirill exemplifierar i vår tid hur kyrkan också öppet kan stödja och uppmuntra aggressiva och krigförande länder. Inte minst kommer detta fram i den predikan patriarken höll i mars 2022 i Kristus Frälsares katedral i Moskva. I predikan kombineras tydligt kristna teman och bibelutläggning med stöd för kriget och tankar om en civilisationernas kamp mellan det dekadenta väst och ”den ryska världen”. Bibelteman som kärleken till nästan, förlåtelse av sina fiender och omvändelse vävs samman med ett argument om att Ryssland kan förstås som ett slags andlig befriare i sitt militära agerande. Det militära agerandet beskrivs delvis i bibliska termer som Guds dom över världen.

Kan äkta kristen tro förenas med våldsutövning?

Att kristen tro historiskt kunnat kombineras med våldsutövning förklaras ibland som resultatet av påverkan utifrån, det ska alltså inte förstås som en genuin kristen företeelse. Det kan handla om kejsare Konstantins omfamnande av kristendomen på trehundra-talet och kyrkans då nya politiska ställning, ideologiskt inflytande från krigande barbarer under tidig medeltid, feodalismens påverkan på

kyrkan eller det moderna stadsbyggnadets logik. Tanken är att den i grunden pacifistiska kristendomen ibland influerats av främmande ideologier.

Den franske historikern Philippe Buc ifrågasätter denna förklaringsmodell i sin bok *Holy War, Martyrdom and Terror* och menar att kristet våld också ska ses som en produkt av den kristna traditionens inre dynamik. Han vill visa att våldet är långt mer integrerat i den kristna historien och teologin, det ska inte bara förstås som ”accidents of history” (Buc 2015, s 30). Inte minst pekar Buc på att våldet är så tydligt närvarande i Bibeln.

Och visst är kyrkans ambivalens inför våld och krig utan tvekan knuten till Bibelns egna texter med våldstema. Därför är historien om kyrkans förhållande till våld en historia också om bibeltolkning. Våldet har genom Bibelns texter funnits med från kyrkans begynnelse, inte bara i de gammaltestamentliga ibland brutala texter, utan även i nytestamentliga texter med teman som andlig krigföring, syndens straff och sluttidens kamp mot ondskans makter och herravälden. Ibland är våldet konkret och ibland metaforiskt. Buc menar att Bibelns våldstexter fungerat som ett ständigt närvarande våldskapital som återkommande genom historien inte bara använts som bilder på en andlig kamp utan även gett stöd till fysiska krig.

Ett tidigt kristet försök att hantera bibelns våldstexter

Det bibliska våldet var ju en av anledningarna till att teologen Markion (c 85–160 e.Kr.) i Rom under mitten 100-talet gjorde sig av med många av Bibelns böcker, inte minst de gammaltestamentliga skrifterna. För

honom kunde den våldsamma gudsbilden i Gamla testamentets böcker knappast förenas med den bild av Gud han såg i framförallt Paulus brev och delar av Lukasevangeliet. I Markions förståelse var dessa två bilder faktiskt inte bara olika bilder av Gud utan de talade faktiskt om två olika gudar. Markion löste sedan problemet med bibelns våldstexter genom att skapa en kristen kanon där de skrifter som i kristen tradition kallas "Gamla testamentet" inte ingick. I denna kanon ingick endast ett redigerat Lukasevangelium samt Paulusbreven (dock inte 1-2 Timotheosbrevet och Titusbrevet). Markions förslag har avfärdats av den breda kristna traditionen. Våldets tematik förblir en del av vår mest centrala gemensamma urkund.

Ett annat tidigt förslag: allegorisk bibeltolkning

Teologen Origenes av Alexandria (184–253 e.Kr.) hade en helt annan lösning på våldets närvaro i bibeltexterna. Han menade att texterna i Bibeln måste förstås utifrån olika nivåer av mening. Utifrån en teologisk övertygelse att skapelsen är djupt sammankopplad med det gudomliga utvecklar Origenes det som ofta kommit att kallas för den allegoriska bibeltolkningen. Han är inte ensam upphovsman till detta men en av de viktigare. En tydlig företrädare är den judiske filosofen Filon (c 25 f.Kr.–40 e.Kr.) som också verkade i just Alexandria, men ca två hundra år tidigare.

Origenes menade att precis som den fysiska världen döljer kunskap om Gud så döljer Bibelns bokstav andliga insikter. Origenes gör en grundläggande uppdelning mellan bokstavens och andens förståelsenivå i Bibeln och ser den andliga nivån som den mest betydelsefulla. För det mesta står denna inte i opposition till den bokstavliga läsningen men i vissa fall kan endast den andliga nivån sägas vara uppbygglig. Uppmaningar till våld ska till exempel endast förstås i andlig bemärkelse.

Logiken i den allegoriska bibeltolkningen finns på många sätt redan i många av Bibelns egna sätt att tolka

bibeltexter. En central text i sammanhanget är Lukasevangeliets utsaga om Jesus: "Och med början hos Mose och alla profeterna förklarade han för dem vad som står om honom överallt i skrifterna" (Luk 24:26). Tanken att gamla testamentets skrifter hemlighetsfullt talar om Kristus genomsyrar mycket att nya testamentets läsningar. Paulus förstår till exempel berättelsen om Sara och Hagar som ett tecken på två olika förbund, en under lagen och en under nåden. Han försvarar denna läsning genom att hävda att det i berättelsen "ligger en djupare innebörd" (Gal 4 :6) För Origenes och många i tidiga kyrkan blir den allegoriska läsningen ett sätt att läsa beskrivningar av Gud som våldsam och uppmaningar till våld på ett andlig plan och därmed kunna inta en radikal icke-våldsposition. En nyckeltext i sammanhanget är Efesierbrevets ord om den andliga kampen: "Ty det är inte mot varelser av kött och blod vi har att kämpa utan mot härskarna, mot makterna, mot herrarna över denna mörkrets värld, mot ondskans andekrafter i himlarymderna" (Ef 6:12).

Men Buc ser inte bara fredliga konsekvenser av den allegoriska läsningen. Om profeten Jesaja utlovar att svärd ska smidas om till plogbillar menar Buc att den allegoriska läsningens ursprungligt fredliga intention med tiden kom att användas i motsatt riktning. Metoden att läsa våldsamma texter som metaforer för andlig kamp har senare använts för att förstå kristna våldsamma handlingar som en andlig kamp. Det fysiska svärdet förändligas och den som spiller blod kan se sig som delaktig i en andlig kamp mot ondskan. Buc visar att detta ger en potential att inom den kristna traditionen att utöva fysiskt våld med andliga förtecken och att detta återkommande förekommit i kyrkans historia. Denna omvända allegoriska läsning gör att även talet om den andliga kampen inte sällan slagit över till stöd för våld i Guds namn. Patriark Kirills predikan är ett modernt exempel på detta.

Buc argumenterar vare sig för eller emot en allegorisk bibeltolkning men

hans historiska redogörelse kan lätt ge intrycket av den som problematisk. Även talet om andlig kamp och en eskatologisk uppgörelse med ondskans makter blir potentiellt problematiska. Intuitivt är det nog många präster och pastorer som håller sig undan från dessa teman och Bibelns våldsamma texter. I praktiken väljer man ofta Markions lösning och håller sig undan från dessa bibeltexter. Men är det långsiktigt en rimlig lösning?

Att tolka bibelns våldstexter allegoriskt idag: ett förslag

Jag föreslår istället en fördjupning av den allegoriska tolkningstraditionen som ett sätt att förhålla sig till våldet i skriften. En svaghet med Bucs historiska redogörelse är att han har en ganska tunn förståelse av allegorisk bibelläsning. Den framstår som en principlös omläsning av texter i vilken riktning som helst. Men historisk har denna tolkningstradition haft ett relativt tydligt ramverk med konkreta principer. Det handlar inte om en tygellös symbolisk läsning som ger frikort att läsa Bibeln hur som helst. Det finns ett slags grammatik, ett ramverk som reglerar denna läsning. Inom ramverket finns dock en stor frihet i förhållande till bibeltexterna.

En central aspekt av denna tolkningstradition återkopplar till Jesu ord från Lukasevangeliet som citerades ovan, att alla skrifter vittnar om Kristus. Allegorisk bibelläsning är i grunden kristologisk. Den allegoriska läsningen utgår också från att skriften är en enhet. Detta ska inte förstås på ett naivt biblicistiskt sätt. Jag menar att läsningen istället vilar på en övertygelse om att skrifterna hemlighetsfullt i grunden har Anden som ursprung. Även om bokstaven och de historiska författarna ibland kan motsäga varandra och *på ytan* teckna problematiska bilder av Gud så finns det *under ytan* en sammanhängande bild som vittnar om Gud som uppenbarad i Kristus.

Även kyrkans trosbekännelser har fungerat som en slags yttre ram för tolkningsmöjligheterna. En allegorisk läsning i den tidiga kyrkans anda

kan inte motsäga grunderna i den kristna tron, en läsning behöver vara "värdig" den bild av Gud som framträder i traditionen som helhet. Augustinus ger uttryck för ytterligare en viktig komponent av den allegoriska tolkningsmetodiken: att kärleken till Gud och nästan är en grundprincip för läsningen:

Den som tror sig ha förstått Skriften helt eller delvis utan att han genom sin insikt kan bygga upp den dubbla kärleken till Gud och nästan, har ännu inte förstått den. Den som av Skriften har dragit en slutsats som stärker en sådan kärlek men inte exakt kan återge tankegången i det stycke han läser gör sig inte skyldig till något tarvligt misstag, och inte heller till någon lögn. (*Tolkning och retorik, Första boken D.XXXVI.40.*)

Jag tror att en återupptäckt av den allegoriska bibeltolkningens principer kan vara ett sätt att hitta mer fruktbara förhållande till våldets tematik i Bibeln och den kristna traditionen.

Inte genom att kopiera den tidiga kyrkans läsningar utan genom att utifrån vår förståelsehorisont och vår tids exegetiska kunskaper hitta nya vägar att läsa skriften med hjälp av den allegoriska metodiken. Jag vill avslutningsvis nämna tre områden där jag tror att denna tradition kan bidra till vår tids läsning av Bibeln i relation till det våldskapital som Buc pekar på.

För det första tror jag den ger verktyg att brottas med våldets närvaro i skriften, i den kristna traditionen och i vår verklighet. Precis som våldet är närvarande i Bibeln så förblir våldet närvarande i vår värld. Genom att möta våldet i texten och pröva den mot en kristologisk läsning med det dubbla kärleksbudet i centrum tvingas man som predikant och läsare att reflektera över våldets verklighet. En allegorisk läsning behöver inte med automatik leda till en pacifistisk tolkning men den ger ett ramverk att bearbeta frågan om ett kristet förhållningsätt till våld. Istället för att hoppa över dessa delar av skriften erbjuder de oss vägar reflektera över våldets verklighet idag.

För det andra kan den allegoriska läsningen bidra till en återupptäckt av den andliga kampen. I Origenes om-läsning av våldsamma texter i Bibeln stod just den andliga kampen i fokus. Det motivet har sedan kommit att bli en central del av den monastiska traditionen där varje munk och nunna kämpar för vad Johannes Cassianus kallade för det rena hjärtat. Insikten om att livet i Kristus innebär ett mått av kamp kan fördjupas med hjälp av våldstematiken i Bibeln. Den andliga kampen innebär ett mått av askes, att begränsa sina egna begär för att ge rum åt annat. I vår tid, med bland annat klimatkris och flyktingströmmar, finns goda anledningar att kämpa en god kamp och utöva ett visst mått av askes. Kampmotivet har också bidragit till kampen för rättvisa och fred i många fall. Medborgarrättsrörelsen och befrielse-teologi i Sydamerika är exempel på hur ett kampmotiv kan få betydelse för kyrkans positiva närvaro i världen. Det finns alltid en risk att kampmotivet blir problematiskt men jag tror att denna risk avhjälpas bäst genom att faktiskt låta dessa motiv förbli levande i kyrkans liv.

Till sist tror jag att en allegorisk läsning också kan bidra till en fördjupas förståelse av den kristna eskatologin. Buc beskriver många exempel på hur eskatologiska föreställningar gett upphov till kristna radikala våldsbejaktande rörelser. Men det är bara den ena sidan av det eskatologiska myntet. Den kristna eskatologin är och har också varit en rik källa till kyrkans arbete för fred och försoning. Det kommande riket är ett fredsrike. I väntan på det lever kyrkan oundvikligen i ett ambivalent förhållande till denna världens våldsamma verklighet. Till exempel lever vi alla i stater med militärt försvar och behöver förhålla oss till detta. Den eskatologiska insikten att riket *redan nu* kommit men *ännu inte* kommit är en viktig utgångspunkt för att verka för fred i vår tid.

Att våga vara i ambivalensen

Det hedrar K.G Hammar att han kunde omvärdera på sin principiella hållning att Sverige inte ska bidra

med militära medel till krigförande nationer. Han lät en radikalt pacifistisk hållning i förhållande till våld och fred balanseras av insikten om att verkligheten är komplex och att ett kristet förhållningsätt till dessa frågor förblir ambivalent. I denna ambivalens kan Bibelns våldtematik bidra till en kontinuerlig brottnings med våldets verklighet och den allegoriska tolkningstraditionen ge verktyg att sätta in våldet i ett ramverk där Kristus och inte denna världens makter står i centrum.

JOEL APPELFELDT

Doktorand i Praktisk teologi
vid Enskilda Högskolan Stockholm

Källor och vidare läsning

Augustinus. *Tolkning och retorik*. Skellefteå: Artos&Norma bokförlag, 2006.

Boersma, Hans. *Scripture as real presence: sacramental exegesis in the early church*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2018.

Buc, Philippe. *Holy War, Martyrdom and Terror: Christianity, Violence, and the West, ca. 70 C.E. to the Iraq War*. Philadelphia: Penn University Press, 2015.

Hammar, KG, Fång, Lotta, Gårdfeldt, Fredrika & Ulbricht, Benjamin. *Lilla fredsboken: Om att vara följare till Jesus på fredens väg*. Stockholm: Verbum, 2021.

Hovorun, Cyril. "Ryska ortodoxa kyrkan och kriget i Ukraina", SKT 8/2022, 225-229.

Tillgänglig som <https://svenskkyrkotidning.se/artikel/ryska-ortodoxa-kyrkan-och-kriget-i-ukraina/> (läst 2022-12-19)

Spalde, Annika. *Ett annat rike: ickevåldets väg i vår tid*. 2 utg. Varberg: Argument, 2018.

Internet

Kyrkans tidning, "KG Hammar: 'Kan inte fördöma exporten av pansarskott'" 2022-03-02 <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/kg-hammar-kan-inte-fordoma-exporten-av-pansarskott> (läst 2022-12-19)

Patriarken Kirills predikan från mars 2022: <https://bitterwinter.org/patriarch-of-moscow-blesses-war-against-gay-prides/> (läst 2022-12-19)